

برده‌داری ایرانی؛ یک واقعیت تاریخی؟
گفت‌وگو با دکتر پدram خسرونژاد، مردم‌شناس و پژوهشگر دانشگاه اوکلاهما

افسانه بردگان

ناصرالدین شاه و ظل‌السلطان چرا از بردگان سیاه خود عکس‌هایی فراوان گرفته‌اند؟
چه پیوندی میان حاجی فیروز در میان بردگان و حاجی فیروز در فرهنگ ایرانی وجود دارد؟
کنیزان و غلامان آفریقایی در عکس‌های ایران عصر قاجار

کنیزان، غلامان و خواجهگان در عصر قاجار «رود بردگان آفریقایی تبار، از میانه‌های سده دوازدهم هجری بدین سو قابل توجه است. با آغاز سده سیزدهم هجری و در سراسر حکومت قاجار در ایران، بازارگانان و دلالان برده، تعدادی زیاد از این بردگان را از آفریقای شرقی به بندرهای جنوبی ایران وارد کردند. از این تعداد، برخی در همین بندرها به جای ماندن و دیگران به نقاط گوناگون ایران به ویژه شهرهای بزرگ همچون تهران، شیراز، اصفهان فرستاده می‌شدند. روند ورود بردگان آفریقایی به ایران تا میانه‌های سده چهاردهم هجری ادامه یافت. غلامان و کنیزان در ایران از وضعیتی نسبتاً خوب برخوردار بودند، بدان‌سان که به روایت ادوارد بولاک، پزشک اتریشی دربار ناصرالدین شاه قاجار، به هیچ وجه این حالت را در ایران نمی‌توان برده‌داری نامید. البته این وضعیت خوب را نمی‌توان به همه غلامان و کنیزان در سراسر ایران نسبت داد، زیرا گزارش‌های متفاوت کنیزان بدرفتاری با آنان در دست داریم. دکتر پدram خسرونژاد،

مهدی یساولی / دبیر روایت‌نو / کنیزان، غلامان و خواجهگان در ایران تا پایان روزگار قاجار، بخشی از گروه مستخدمان و نوکران بودند که در خانه‌ترو تمندان یافت می‌شدند. بردگان سیاه، آفریقایی بودند و خرید و فروش آن‌ها از راه خلیج فارس صورت می‌پذیرفت. سفیدها از قومیت‌های گوناگون بودند که از راه تجارت و خرید و فروش با اسارت در جنگ‌ها و تهاجم‌های ناگهانی تأمین می‌شدند. غالباً رفتاری که با این طبقه می‌شد مورد پذیرش همگان بود. کنیزان با عنوان زن‌های صیغهای یا همیشگی به حرمسرا وارد می‌شدند یا در خدمت زنان بزرگان، به کارهای خانگی می‌پرداختند. غلامان در زمینه‌های گوناگون نظامی، خدمات خانگی، نگهداری، کشاورزی و آبیاری، ماهی‌گیری و غواصی (در ساحل‌های جنوبی) به کار گرفته می‌شدند. گاه پیش می‌آمد که در صورت داشتن توانایی و کاردانی به منصب‌های بالای اداری و نظامی نیز دست می‌یافتند. به روایت نویسندگان نوشتار «گاهی به وضعیت

جناب خسرونژاد برگزار می‌نماید دانشگاه اوکلاهما غلامان و کنیزان آفریقایی در ایران عصر قاجار، دستاوردی برای پرداختن به موضوعی به‌شمار می‌آید که چالش برانگیزی می‌تواند باشد. این مساله در پژوهش‌های شما با عکس‌های تاریخی پیوند خورده است. این مساله طبیعتاً حوزه‌های گسترده است و به مطالعات دیگر در حوزه‌های مردم‌شناسی، انسان‌شناسی، حتی جامعه‌شناسی می‌تواند وارد شود. تخصصی، می‌خواهیم از این منظر به عکس‌های تاریخی بپردازیم که عکس‌ها چه اطلاعاتی می‌توانند از جنبه‌های گوناگون به پژوهشگران ارائه دهند.

عکاسی و عکس تاریخی در ایران، عمری کوتاه دارد. شاید حدود هفتاد سال پیش تر نیست که محققان ایرانی و غیر ایرانی درباره عکاسی و تاریخ آن، منابع و اسناد موجود را بررسی کرده‌اند. اگر بررسی‌های پژوهشگران را به ایرانی و غیر ایرانی بخش کنیم، پژوهشگران ایرانی شاید پیش‌تر عکس و موضوع‌های موجود در عکس‌های قاجار به ویژه منظرها، شهرها، بناها، افراد و مردم را مورد توجه قرار داده‌اند. محققان خارجی اما شاید پیش‌تر پدیده‌هایی چون آلبوم‌ها و آرایش درونی آن‌ها و کمال‌شان خارجی که به ایران آمده‌اند و رابطه‌شان با دربار رامهم دانسته و بررسی کرده‌اند. بنابراین با یک مقدمه و تاریخ عکس‌های تاریخی موجود در زمینه عکاسی دوره قاجار هنوز شکل گرفته باشد. این مساله درباره سیستم‌های دوره قاجار نیز وجود دارد و هنوز تحقیقی چندان در این باره نشده است. زیرا بسیاری از فیلم‌ها در دسترس ما نیستند و به تازگی تعدادی از فیلم‌های دوران قاجار به ویژه از دوران مظفرالدین شاه بیرون آمده‌است. علاقه من به موضوع عکس‌های تاریخی غلامان و کنیزان سیاه آفریقایی در دوران قاجار از سال ۲۰۱۱ میلادی، زمانی شکل گرفت که کنفرانسی را در تهران مردم‌شناسی دانشگاه سنندج برگزار کردند با نام «بررسی عکاسی و سیستم‌های قاجار» برگزار کردم. در این کنفرانس من با ایرانیان مقیم خلیج تماس گرفته‌ام از آن دعوت کنم اسامی باره شناخت و ویژگی‌های عکاسی و سیستم‌های دوران قاجار از جنبه‌های گوناگون مباحثی را مطرح کنند. برگزاری یک نمایشگاه عکس‌های گوناگون آفریقایی در حوزه جزیی بر برنامه‌های کنفرانس بود. با همکاری کاخ‌موزه حدود ۲۵ تا ۳۰ عکس با کیفیت عالی چاپ و اسکن‌کنند فرستاده شد. زمانی که نمایشگاه را آماده و کارها را روی دیوار نصب می‌کردم، دیدم چه جالب، در این عکس‌ها آدم‌هایی نیستند. عکس‌هایی تر نمونه‌هایی بود که خود ناصرالدین شاه از درون حریم‌سراش گرفته بود. توجه من بدین ترتیب به مساله کنیزان و غلامان سیاه در دوره قاجار کشانده شد. با یک بررسی و تحقیق چندان در این باره آفریقایی و مقیم ایرانی شده‌است. پس از آن آلبوم‌های ما را بررسی کردیم و دیدیم که عکس‌های تاریخی ایران پیوندی با بینیم چه تصویرهایی از این سیاهان در مجموعه‌ها وجود دارد. پس از آن‌دکی جست‌وجو در یافتیم آن‌ها را غلامان و کنیزانی بوده‌اند که به عنوان برده خریداری و به ایران آورده می‌شدند. این‌ها در رخدادهای تاریخی و منظرها به عنوان نگاشته شده که پیش از این عکس‌ها اسناد بوده‌است. به عنوان مثال اسناد منع برده‌داری در دوران قاجار رابطه انگلیس و دولت ایران قاجار در زمینه منع برده‌داری مساله برده‌داری به معنای یک موضوع پژوهش اما مورد توجه نبوده است. پیش‌تر کارها، اسنادی و مستندسازی بوده یا کار پژوهشی و تحلیل شده همان اسناد. به نظر می‌رسد عکس‌های تاریخی می‌توانند سندی گویا در این باره باشند که مکمل پژوهش‌های اسنادی به شمار آیند. علم مردم‌شناسی

زیر گروهی به نام مردم‌شناسی تصویری دارد که مطالعه‌ای نوپا در جهان است. به عنوان یک مردم‌شناس اجتماعی و فرهنگی، از این دیدگاه به مطالعه و گردآوری عکس‌های مرتبط با موضوع برده‌داری آفریقایی در ایران عصر قاجار روی آوردم.

عکس‌خانه کاخ‌موزه گلستان، مهم‌ترین و بزرگ‌ترین آرشیو عکس‌های تاریخی در ایران به‌شمار می‌آید که مسئولان آن متأسفانه هیچ گونه آگاهی نسبت به رفتار عکس‌های تاریخی و پژوهشگران ندارند. آلبوم‌هایی نظیر عکس‌های تاریخی را به عنوان شیئی موزه‌ای می‌نگرد که باید با چنگ و دندان حفظ شود و یک صفحش جایی نرود. آلبوم‌هایی را کپی گرفته و به پژوهشگر می‌گویند این‌ها را ببین، هر چه می‌خواهی از همین‌ها می‌گیری، نه همه آلبوم‌ها را! بنابراین از کاخ‌موزه گلستان که یکی از بزرگ‌ترین مرکز اسناد عکس دنیا شاید باشد، نتایجی نگرفتم. دیگر مرکزهای آرشیوی همچون موسسه مطالعات تاریخ معاصر ایران اما عکس‌های خوب تا اینجا عکس را به ما نگذاشتند. این عکس‌ها برایم آغزای رارقم زد تا توانم ذهن را متمرکز کرده و در یک م نظر موضوعی به کدام سبو باید بروم. عکس‌های آنجا بسیار جالب است زیرا مجموعه‌ای بزرگ از آلبوم‌ها

ظل‌السلطان پسر ناصرالدین شاه را در خود دارد. ظل‌السلطان خودش عکاسی می‌کرده و اصلاً عکس بوده است. او تعدادی زیاد از این خواجه‌ها و غلامان و کنیزان آفریقایی را در اختیار داشته است. عکس‌های مجموعه ظل‌السلطان مرا برانگیخت در پی نوه‌ها، نتیجه‌ها و دیگر بازمانده‌ها آن و به ویژه بیرون از ایران بگردم تا اگر عکسی در این زمینه دارند، بتوانم بهره بگیرم.

این عکس‌ها مرا به برخی از آنان رساند که عکس‌هایی را نگذاشتند، حتی تاریخ شفاهی داشتند که ثبت و ضبط کرده‌ام و با مصاحبه کردم. مرکز اسناد کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران نیز حدود ۱۵۰ عکس در اختیارم گذاشتند. جست‌وجو در موزه‌ها و مجموعه‌های خصوصی خارج از کشور، هر حله بعدی کار بود. این کندو کالوا سرانجام موجب شد نزدیک به ۵۰۰ فریم از عکس‌های مورد نظر را گردآورم.

این عکس‌ها مرا به برخی از آنان رساند که عکس‌هایی را نگذاشتند، حتی تاریخ شفاهی داشتند که ثبت و ضبط کرده‌ام و با مصاحبه کردم. مرکز اسناد کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران نیز حدود ۱۵۰ عکس در اختیارم گذاشتند. جست‌وجو در موزه‌ها و مجموعه‌های خصوصی خارج از کشور، هر حله بعدی کار بود. این کندو کالوا سرانجام موجب شد نزدیک به ۵۰۰ فریم از عکس‌های مورد نظر را گردآورم.

مساله روبرو و شویم که به هر روی در برهه‌ای از تاریخ ایران رخ داده است. ایران جزو واپسین کشورهای بوده که رسماً فرهنگی از این دیدگاه به مطالعه و گردآوری عکس‌های مرتبط با موضوع برده‌داری آفریقایی در ایران عصر قاجار روی آوردم.

عکس‌خانه کاخ‌موزه گلستان، مهم‌ترین و بزرگ‌ترین آرشیو عکس‌های تاریخی در ایران به‌شمار می‌آید که مسئولان آن متأسفانه هیچ گونه آگاهی نسبت به رفتار عکس‌های تاریخی و پژوهشگران ندارند. آلبوم‌هایی نظیر عکس‌های تاریخی را به عنوان شیئی موزه‌ای می‌نگرد که باید با چنگ و دندان حفظ شود و یک صفحش جایی نرود. آلبوم‌هایی را کپی گرفته و به پژوهشگر می‌گویند این‌ها را ببین، هر چه می‌خواهی از همین‌ها می‌گیری، نه همه آلبوم‌ها را! بنابراین از کاخ‌موزه گلستان که یکی از بزرگ‌ترین مرکز اسناد عکس دنیا شاید باشد، نتایجی نگرفتم. دیگر مرکزهای آرشیوی همچون موسسه مطالعات تاریخ معاصر ایران اما عکس‌های خوب تا اینجا عکس را به ما نگذاشتند. این عکس‌ها برایم آغزای رارقم زد تا توانم ذهن را متمرکز کرده و در یک م نظر موضوعی به کدام سبو باید بروم. عکس‌های آنجا بسیار جالب است زیرا مجموعه‌ای بزرگ از آلبوم‌ها

ظل‌السلطان پسر ناصرالدین شاه را در خود دارد. ظل‌السلطان خودش عکاسی می‌کرده و اصلاً عکس بوده است. او تعدادی زیاد از این خواجه‌ها و غلامان و کنیزان آفریقایی را در اختیار داشته است. عکس‌های مجموعه ظل‌السلطان مرا برانگیخت در پی نوه‌ها، نتیجه‌ها و دیگر بازمانده‌ها آن و به ویژه بیرون از ایران بگردم تا اگر عکسی در این زمینه دارند، بتوانم بهره بگیرم.

این عکس‌ها مرا به برخی از آنان رساند که عکس‌هایی را نگذاشتند، حتی تاریخ شفاهی داشتند که ثبت و ضبط کرده‌ام و با مصاحبه کردم. مرکز اسناد کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران نیز حدود ۱۵۰ عکس در اختیارم گذاشتند. جست‌وجو در موزه‌ها و مجموعه‌های خصوصی خارج از کشور، هر حله بعدی کار بود. این کندو کالوا سرانجام موجب شد نزدیک به ۵۰۰ فریم از عکس‌های مورد نظر را گردآورم.

این عکس‌ها مرا به برخی از آنان رساند که عکس‌هایی را نگذاشتند، حتی تاریخ شفاهی داشتند که ثبت و ضبط کرده‌ام و با مصاحبه کردم. مرکز اسناد کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران نیز حدود ۱۵۰ عکس در اختیارم گذاشتند. جست‌وجو در موزه‌ها و مجموعه‌های خصوصی خارج از کشور، هر حله بعدی کار بود. این کندو کالوا سرانجام موجب شد نزدیک به ۵۰۰ فریم از عکس‌های مورد نظر را گردآورم.

این عکس‌ها مرا به برخی از آنان رساند که عکس‌هایی را نگذاشتند، حتی تاریخ شفاهی داشتند که ثبت و ضبط کرده‌ام و با مصاحبه کردم. مرکز اسناد کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران نیز حدود ۱۵۰ عکس در اختیارم گذاشتند. جست‌وجو در موزه‌ها و مجموعه‌های خصوصی خارج از کشور، هر حله بعدی کار بود. این کندو کالوا سرانجام موجب شد نزدیک به ۵۰۰ فریم از عکس‌های مورد نظر را گردآورم.

این عکس‌ها مرا به برخی از آنان رساند که عکس‌هایی را نگذاشتند، حتی تاریخ شفاهی داشتند که ثبت و ضبط کرده‌ام و با مصاحبه کردم. مرکز اسناد کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران نیز حدود ۱۵۰ عکس در اختیارم گذاشتند. جست‌وجو در موزه‌ها و مجموعه‌های خصوصی خارج از کشور، هر حله بعدی کار بود. این کندو کالوا سرانجام موجب شد نزدیک به ۵۰۰ فریم از عکس‌های مورد نظر را گردآورم.

بسته در آغاز داستان و راه‌ها، بررسی‌هایم تا اینجا بر اسناد و مدارکی که تاکنون منتشر شده‌اند، نشان می‌دهد هشتاد درصد آن‌ها در چهار یا پنج سالی از آنتیوپی و زنگبار و آن مناطق توسط دربان دریایی و دلالان برده‌داری که البته ایرانی هم نبودند، در دیده می‌شدند. این دربان و دلالان، آن‌ها را به خلیج فارس و دریای عمان می‌آوردند و در بندرهایی که می‌دانستند مشتری دارند می‌فروختند. بندرهای ایرانی همچون بندر عباس، بوشهر، لنگه و جاسک، ورودی این برده‌های سیاه

بهرمزهای ایران به‌شمار می‌آمدند. یعنی اگر بخواهیم روش برده‌داری آفریقایی در ایران را بر اساس این عکس‌ها توصیف کنیم، در واقع چیزی است که از بندرهای جنوبی آغاز می‌شود... به برده‌داری آفریقایی در ایران از آنجا آغاز می‌شود. ما در ایران البته چهار گونه برده‌داری داشته‌ایم؛ برده‌داری آفریقایی، برده‌داری سفیدهای گرجی که اینجا می‌آوردند، برده‌داری ایرانی توسط ایرانی و فروش ایرانی‌ها به افغانستان و کشورهای همسایه. مساله ما در اینجا اما فقط برده‌داری آفریقایی است.

پس در واقع در آن سیستم برده‌داری آفریقایی، از بنادر جنوب این‌ها وارد می‌شدند. همچنین در آن فروش از آنجا سیاه‌شان می‌آوردند. خود در جذب برده‌ها و آوردن‌شان از افریقا فعال نبوده‌است؟

عکس‌های پاره گرفته‌اند؟
مردم‌شناسی که نظر به‌های مردم‌شناسی تصویری را می‌دانند، به عکس از دو جنبه می‌نگرند؛ یک عکس‌هایی که خود گرفته و به عنوان تصویر نمایش پژوهش‌شان در دارم، درون حریم‌سرای خود گرفته است. کسانی که در این زمینه در حوزه مطالعات عکاسی دوره قاجار پژوهش کرده‌اند، هنوز سندی ارائه نداده‌اند که غلامان را به ویژه خواجه‌های ناصرالدین شاه می‌توانستند عکاسی کنند. پس نتیجه می‌گیریم پیش‌تر عکس‌ها را خودش از درون حریم‌سرا گرفته‌است.

عکس‌های پاره گرفته‌اند؟
مردم‌شناسی که نظر به‌های مردم‌شناسی تصویری را می‌دانند، به عکس از دو جنبه می‌نگرند؛ یک عکس‌هایی که خود گرفته و به عنوان تصویر نمایش پژوهش‌شان در دارم، درون حریم‌سرای خود گرفته است. کسانی که در این زمینه در حوزه مطالعات عکاسی دوره قاجار پژوهش کرده‌اند، هنوز سندی ارائه نداده‌اند که غلامان را به ویژه خواجه‌های ناصرالدین شاه می‌توانستند عکاسی کنند. پس نتیجه می‌گیریم پیش‌تر عکس‌ها را خودش از درون حریم‌سرا گرفته‌است.

عکس‌های پاره گرفته‌اند؟
مردم‌شناسی که نظر به‌های مردم‌شناسی تصویری را می‌دانند، به عکس از دو جنبه می‌نگرند؛ یک عکس‌هایی که خود گرفته و به عنوان تصویر نمایش پژوهش‌شان در دارم، درون حریم‌سرای خود گرفته است. کسانی که در این زمینه در حوزه مطالعات عکاسی دوره قاجار پژوهش کرده‌اند، هنوز سندی ارائه نداده‌اند که غلامان را به ویژه خواجه‌های ناصرالدین شاه می‌توانستند عکاسی کنند. پس نتیجه می‌گیریم پیش‌تر عکس‌ها را خودش از درون حریم‌سرا گرفته‌است.

عکس‌های پاره گرفته‌اند؟
مردم‌شناسی که نظر به‌های مردم‌شناسی تصویری را می‌دانند، به عکس از دو جنبه می‌نگرند؛ یک عکس‌هایی که خود گرفته و به عنوان تصویر نمایش پژوهش‌شان در دارم، درون حریم‌سرای خود گرفته است. کسانی که در این زمینه در حوزه مطالعات عکاسی دوره قاجار پژوهش کرده‌اند، هنوز سندی ارائه نداده‌اند که غلامان را به ویژه خواجه‌های ناصرالدین شاه می‌توانستند عکاسی کنند. پس نتیجه می‌گیریم پیش‌تر عکس‌ها را خودش از درون حریم‌سرا گرفته‌است.

برای زیارت می‌رفتند، از بازار بزرگ برده‌فروشی در مکه خریداری و پس از زیارت به ایران آورده می‌شدند. نام بسیاری از این سیاهان یا پیشوند «حاجی» شروع می‌شد است. از این‌ها و گمان می‌کنم احتمالاً در خردسالی از مکه آورده شده‌اند، حاجی الماس، حاجی سلماس و حاجی یاقوت؛ از جمله این نام‌ها بوده‌اند. باید روی این‌ها کار شود. خوب در عکس‌ها چه داریم؟ به دربار ناصرالدین شاه اگر بنگریم، یک سری عکس‌های اندرونی در حریم‌سرا داریم...

عکس‌هایی که سخن را قطع کرده‌ام؛ ورود این‌ها را به ایران توصیف می‌کردید... خریداری و پس از زیارت به ایران آورده می‌شدند. نام بسیاری از این سیاهان یا پیشوند «حاجی» شروع می‌شد است. از این‌ها و گمان می‌کنم احتمالاً در خردسالی از مکه آورده شده‌اند، حاجی الماس، حاجی سلماس و حاجی یاقوت؛ از جمله این نام‌ها بوده‌اند. باید روی این‌ها کار شود. خوب در عکس‌ها چه داریم؟ به دربار ناصرالدین شاه اگر بنگریم، یک سری عکس‌های اندرونی در حریم‌سرا داریم...

عکس‌هایی که سخن را قطع کرده‌ام؛ ورود این‌ها را به ایران توصیف می‌کردید... خریداری و پس از زیارت به ایران آورده می‌شدند. نام بسیاری از این سیاهان یا پیشوند «حاجی» شروع می‌شد است. از این‌ها و گمان می‌کنم احتمالاً در خردسالی از مکه آورده شده‌اند، حاجی الماس، حاجی سلماس و حاجی یاقوت؛ از جمله این نام‌ها بوده‌اند. باید روی این‌ها کار شود. خوب در عکس‌ها چه داریم؟ به دربار ناصرالدین شاه اگر بنگریم، یک سری عکس‌های اندرونی در حریم‌سرا داریم...

عکس‌هایی که سخن را قطع کرده‌ام؛ ورود این‌ها را به ایران توصیف می‌کردید... خریداری و پس از زیارت به ایران آورده می‌شدند. نام بسیاری از این سیاهان یا پیشوند «حاجی» شروع می‌شد است. از این‌ها و گمان می‌کنم احتمالاً در خردسالی از مکه آورده شده‌اند، حاجی الماس، حاجی سلماس و حاجی یاقوت؛ از جمله این نام‌ها بوده‌اند. باید روی این‌ها کار شود. خوب در عکس‌ها چه داریم؟ به دربار ناصرالدین شاه اگر بنگریم، یک سری عکس‌های اندرونی در حریم‌سرا داریم...

عکس‌هایی که سخن را قطع کرده‌ام؛ ورود این‌ها را به ایران توصیف می‌کردید... خریداری و پس از زیارت به ایران آورده می‌شدند. نام بسیاری از این سیاهان یا پیشوند «حاجی» شروع می‌شد است. از این‌ها و گمان می‌کنم احتمالاً در خردسالی از مکه آورده شده‌اند، حاجی الماس، حاجی سلماس و حاجی یاقوت؛ از جمله این نام‌ها بوده‌اند. باید روی این‌ها کار شود. خوب در عکس‌ها چه داریم؟ به دربار ناصرالدین شاه اگر بنگریم، یک سری عکس‌های اندرونی در حریم‌سرا داریم...

عکس‌هایی که سخن را قطع کرده‌ام؛ ورود این‌ها را به ایران توصیف می‌کردید... خریداری و پس از زیارت به ایران آورده می‌شدند. نام بسیاری از این سیاهان یا پیشوند «حاجی» شروع می‌شد است. از این‌ها و گمان می‌کنم احتمالاً در خردسالی از مکه آورده شده‌اند، حاجی الماس، حاجی سلماس و حاجی یاقوت؛ از جمله این نام‌ها بوده‌اند. باید روی این‌ها کار شود. خوب در عکس‌ها چه داریم؟ به دربار ناصرالدین شاه اگر بنگریم، یک سری عکس‌های اندرونی در حریم‌سرا داریم...

عکس‌هایی که سخن را قطع کرده‌ام؛ ورود این‌ها را به ایران توصیف می‌کردید... خریداری و پس از زیارت به ایران آورده می‌شدند. نام بسیاری از این سیاهان یا پیشوند «حاجی» شروع می‌شد است. از این‌ها و گمان می‌کنم احتمالاً در خردسالی از مکه آورده شده‌اند، حاجی الماس، حاجی سلماس و حاجی یاقوت؛ از جمله این نام‌ها بوده‌اند. باید روی این‌ها کار شود. خوب در عکس‌ها چه داریم؟ به دربار ناصرالدین شاه اگر بنگریم، یک سری عکس‌های اندرونی در حریم‌سرا داریم...

دکتر پدram خسرونژاد، مردم‌شناس و پژوهشگر دانشگاه اوکلاهما

برندگان در پیش‌تر عکس‌ها این‌ها کنار چه کسانی بوده‌اند؟ من آن‌ها را مستقل ندیده‌ام؛ با مثلاً چند برکنار هم.
خیر، از این عکس‌ها زیاد بوده‌است، مثلاً درون قصر بیست تا چهارم. به جز آن‌ها که فرمودید در کاخ گلستان است، پیش‌تر آرشیوهای خانوادگی که من دیده‌ام با کنیزان‌ها یا کنایه‌ها که آن‌ها کنار آریاب نبوده‌اند... شمار آرشو دنیا ی زنان در عصر قاجار را دیده‌اند. آن مرکز با هدفی ویژه درست شده است که فقط زنان‌اند. عکس‌های گوناگون از غلامان و کنیزان سیاه در موقعیت‌هایی متفاوت داریم؛ مثلاً سوار اسبند.

در عکس‌ها یاد زمان‌ها هم آن‌ها را می‌بینیم؟
نه! یادتان نرود این‌ها در یک زندگی لوکس و اشرافی بوده‌اند، حتی اگر غلام بوده‌اند درون کاخ جای داشتند؛ قرار نبوده آسبیزی و حمالی کنند، این‌ها جایگاه ویژه و رتبه درباری به هر ترتیب داشتند و در دربار بودند. نوکر، چاپچی بوده اما سیاه نبوده؛ کار غلام سیاه چیز دیگر بوده است. این‌ها کلیدیار یا ویژه زنان شاه بودند و کارهای شخصی‌شان را انجام می‌دادند. اصلاً موقعیت اجتماعی این‌گونه غلامان سیاه با غلامان سفید در برابر چه تفاوت‌هایی داشته‌است؟ باید کار شود؛ رابطه این دو دسته با نوکرهای معمولی چه بوده‌است؟ پاسخ به این‌ها کار من نیست. عکس‌ها ما چیزهایی می‌دهد که می‌توانیم یافته‌هایی در زمینه‌های دیگر به دست آوریم.